

Jolita Liškevičienė

Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros institutas

Radvilų giminės manifestacija Vilniaus Šv. Jurgio kankinio bažnyčios dekore

Straipsnis skirtas Vilniaus Šv. Jurgio kankinio bažnyčios presbiterinės dalies dekoro analizei. Šiame tyrime dėmesys telkiamas į Radvilų giminės portretų su įrašais – savitos portretų galerijos – pristatymą, jų analizę, įrašų vertimą, asmens biografijų ir jų nuopelnų bažnyčiai aptarimą. Virš portretų galerijos yra puošniai ištaipytos iliuzinės ložės su laisvai kabančios raudonos draperijos motyvu. Aptariama šio elemento raida dailėje ir svarba asmens ir visos giminės reprezentacijai. Presbiterinės bažnyčios dalies sienų tapyba yra tarsi visos šventovės freskų dekoro kulminacija. Pasitelkus keleriopus reprezentavimo dėmenis joje iškeliami Radvilų giminės svarba ir akcentuojama giminės atmintis.

Reikšminiai žodžiai: Šv. Jurgio kankinio bažnyčia Vilniuje, dekoras, freska, Radvilų giminė, portretų galerija, LDK, Vilnius

Įvadas ir trumpa bažnyčios statybos istorija

Vilniaus Šv. Jurgio kankinio bažnyčios ir visas buvęs senosios regulos karmelitų vienuolyno ansamblis neseniai grąžintas Vilniaus arkivyskupijos kurijai. Bažnyčia po karo sovietmečiu buvo paversta Knygų rūmais (knygų saugykla) ir tik prieš kelerius metus iškrausčius visas knygas atsivėrė puiki „daugiau nei 8 dešimtmečius užkonservuota“ erdvė, smalsiai traukianti profesionalo žvilgsnį. Galvodama apie bažnyčios dekoro tyrimą ir būsimą straipsnį, prieš gerą dešimtmetį kolegės dr. Eglės Patiejūnienės (1964–2017) buvau paprašiusi rekonstruoti ir išversti iš lotynų kalbos bažnyčios apsidinėje dalyje po portretais esančius įrašus, tad jos nuveiktas darbas ilgą laiką „gulėjo“ ir tai buvo didžiulė paskata imtis pačių freskų ir jas lydinčių tekstų publikavimo, taip įprasminant ir Eglės atliktą darbą. Bažnyčios freskos, kaip ir kita su bažnyčia susijusi įranga (paveikslai, altoriai, skulptūros), yra gana neblogai išlikusios, nors, aišku, reikalauja

kruopštaus restauratorių darbo. Kolegų iš Lietuvos kultūros tyrimų instituto surengta mokslinė konferencija „Objektas ir dekoras: paveldas, procesai, kontekstai“, skirta Vlodo Drėmos gimimo 110-ies metų sukakčiai, buvo puikus akstinas pakalbėti apie šio svarbaus Vilniaus miesto paveldo objekto dekorą ir parengti mokslinį straipsnį.

Šiame tyrime telkiamasi į presbiterinę bažnyčios dekorą, kurioje labiausiai akcentuojama pagrindinių jos statytojų – Radvilų giminės – svarba. Vilniaus Šv. Jurgio kankinio bažnyčia yra sulaukusi ne vieno tyrėjo dėmesio. Apie ją medžiagą rinko dailėtyrininkas Vladas Drėma (publikuota knygoje „Vilniaus bažnyčios“¹) ir istorikas Romualdas Firkovičius (skelbta autoriaus apybraižoje „Vilniaus bažnyčios ir vienuolynai istorijos bėgyje“²). Trumpai šio ansamblio – bažnyčios ir vienuolyno komplekso – istorija aprašyta vadovuose po Vilnių: Vladislavo Zahorski³, Juliuszo Kłoso⁴, Tomo Venclovo⁵, o jos dekoras akcentuotas Irenos Vaišvilaitės ir Tojanos Račiūnaitės⁶, Rimantės Meldytės ir Rūtos Janonienės⁷ darbuose, taip pat Vilniaus miesto paminklų sąvade (Klemenso Čerbulėno⁸ ir Dailios Ramonienės⁹).

Dailėtyrininkė R. Meldytė, studijuodama Vilniaus dailės akademijoje, šios bažnyčios freskų dekorui skyrė visą bakalauro studijų diplominių darbą ir jame aptarė bažnyčios statybos istoriją, altorių ikonografinės programos raidą, atkreipė dėmesį į bažnyčios fundatorių įamžinimą per heraldinę ir portretinę Radvilų giminės reprezentaciją. Ji išaiškino daugelį freskose pavaizduotų šv. Jurgio gyvenimo ir kančių epizodų, išskėlė prielaidą, kad šio kankinio gyvenimą ir kančių atspindinčios freskos buvo sukurtos remiantis Petro Skargos pateiktu šv. Jurgio gyvenimo aprašymu, nemažai pacitavo tekstinių epizodų, pagal kuriuos, jos manymu, sukurtos

¹ Drėma (2007), 410–427.

² Firkovičius (2022), 127–143.

³ Zahorski (1921), 136.

⁴ Kłos (1923), 125–126.

⁵ Venclova (2001), 186.

⁶ *Barokas Lietuvoje* (1996), 188–189.

⁷ *Lietuvos vienuolynai* (1998), 400–403.

⁸ Čerbulėnas (1988), 421–422, 424–425.

⁹ Ramonienė (1988), 423.

ir pačios freskos.¹⁰ Atskirai R. Meldytė aptarė Švč. Mergelės Marijos Kankinių karalienės triptiką, ištapytą lankinėje arkoje, esančioje tarp navos ir presbiterijos, iškelė galimus šios visos ikonografinės programos kūrėjus.¹¹ Darbas buvo parengtas gan gerai, tik gaila, kad liko nepublikuotas ir yra pasiekiamas tik Vilniaus dailės akademijos bibliotekoje¹². Dailėtyrininkė Dalia Klajumienė, rašydama apie XVIII a. sienų tapybą bažnyčiose, aptarė ir Šv. Jurgio bažnyčios freskų dekorą.¹³ Lenkų tyrinėtoja Magdalena Kinga Górska koncentravosi tik į šios bažnyčios emblemas ir herbus, ji sąmoningai nenagrinėjo paties kankinio Jurgio gyvenimo ciklo freskų.¹⁴ Tyrėja pateikė emblemų analogus ir galimus pirmavaizdžius, išnagrinėjo jų reikšmes. Ji taip pat atkreipė dėmesį į Radvilų giminės reprezentaciją bažnyčios freskų dekore per pavaizduotus herbus ir emblemas.

Kiti tyrimai taip pat yra svarbūs aptariamoms bažnyčios freskų dekoro sampratai, jie išryškino kitus jos ar viso architektūrinio ansamblio raidos aspektus. Menotyrininkė Rūta Birtutė Vitkauskienė publikavo archyvinis dokumentus, susijusius su Šv. Jurgio bažnyčios ir vienuolyno ansamblio žemės valda, ir gerokai praplėtė supratimą apie pačios bažnyčios vietą ir jos reikšmę Radvilų giminės istorijoje.¹⁵ Architektūros tyrėja ir restauratorė Ieva Blinstrubienė pateikė žvalgomočius tyrimus, susijusius su vienuolijos pastatais ir bažnyčia, ji taip pat išskyrė kelis esminius bažnyčios ir vienuolyno ansamblio statybos etapus.¹⁶ Anot jos, pirmoji bažnyčia buvo medinė, statyta 1506 m. (nors daug kur rašoma ją buvus gotikinę, mūrinę). Mūrinė bažnyčia ir vienuolynas pastatyti tik XVII a. I p., po maskvėnų suniokojimų 1655–1661 m. pastatai buvo remontuojami, o didžioji pastato rekonstrukcija įvyko po 1749 m. didžiojo gaisro, kai buvo likusios tik sienos ir ji rekonstruota ir iš dalies perstatyta brandžiojo baroko ir

¹⁰ Meldytė (1998).

¹¹ Filosofijos profesorius ir studijų prefektas tėvas Martynas Rubčinskis (1707–1794) ir Felicijonas Cepinskis (Felicjan Cepinski) – teologijos daktaras, tuometis Vilniaus karmelitų konvento vadovas ir prioras.

¹² Vilniaus dailės akademijos bibliotekos Retų spaudinių ir rankraščių skyrius.

¹³ Klajumienė (2004), 103–104, 117–120.

¹⁴ Górska (1999), 71–86.

¹⁵ Tamošiūnienė, Vitkauskienė, Žilevičiūtė (2016).

¹⁶ Blinstrubienė (2019), 368–399.

rokoko stiliumi, konsekruota 1765 m. spalio 27 d. sufragano Tomo Ignoto Zenkovičiaus. Dar keli bažnyčios tvarkybos etapai, t. y. XIX a. pradžios ir vidurio seminarijos laikotarpio rekonstrukcijos ir XX a. permainos, iki karo ir po jo, buvo susiję su šeiminkų kaita. Už choro vargonų yra ovali metalinė lentelė su XX a. pradžios įrašu¹⁷, nurodančiu bažnyčios konsekrovimo datą ir dar vieno vėlesnio bažnyčios restauravimo darbus:

D. O. M. /

A. D. 1765 die 27 octobris haec Ecclesia consecrata est per /

Illustrissimum, Excellentissimum ac Reverendissimum Dominum Thomam Zienkovicz /

Episcopum Areopolitanum, Suffraganeum Vilmensem, Decanumque /

Cathedrae ejusdem Dioecesis nec non Secretarium M.D.L., /

concordante hunc actum Illustrissimo Excellentissimo Domino Principe /

Ignatio Massalski loci Episcopo. Deinde, anno Domini 1908 haec Ecclesia / ad pristinum decorem ac integritatem restituta est.

(„Didžiajam Galingajam Dievui, 1765 Viešpaties metų spalio 27dieną ši bažnyčia buvo pašventinta šviesiausiojo, iškiliausiojo ir didžiai gerbiamo pono Tomo Zienkovičiaus, Aeropolio vyskupo, Vilniaus sufragano ir tos pačios vyskupijos katedros dekano, taip pat LDK sekretoriaus, šiam aktui pritariant šviesiausiajam iškiliausiajam ponui kunigaikščiui Ignacui Masalskiui, vietos vyskupui. Vėliau, 1908 metais, ši bažnyčia buvo atnaujinta ir atstatyta atgavo ankstesnį grožį.“¹⁸)

Bažnyčios freskų dekore, akivaizdu, užprogramuoti keli reikšminiai sluoksniai. Be kankinio šv. Jurgio gyvenimo ir kančių ciklo, kuris siejasi su bažnyčios titulu, čia taip pat svarbi Marijos, kaip Dangaus karalienės ir visų kankinių globėjos, tema (antrasis jos titulas), kartu su nuo seno šioje bažnyčioje siejamu didžiojo altoriaus Švč. Mergelės Marijos Snieginės (Pergalingosios) paveikslu.¹⁹ Šios bažnyčios istorija išsiskiria ir todėl, kad karmelitų vienuolynas buvo įkurtas dar Vilniaus priemiestyje, privačioje įtakingiausių didikų – Radvilų giminės – valdoje. Karmelitų konventas

¹⁷ Įrašą iš lotynų kalbos vertė Mintautas Čiurinskas.

¹⁸ 1908 m. bažnyčios sienų ir skliautų tapyba buvo restauruota Tirolio meistrų; žr. Blinstrubienė (2019), 394.

¹⁹ Paveikslas neišlikęs, daugiau apie jo ikonografiją žr. Stankevičienė (2005), 45–74.

sugebėjo išlikti ir Reformacijos laikotarpiu, nors fundatoriaus įpėdiniai – Biržų-Dubingių linijos Radvilos – tapo Evangelikų reformatų bažnyčios rėmėjais. Vėliau ansamblio globą perėmė Nesvyžiaus-Olykos katalikiškos linijos Radvilų šaka, norėjusi palikti savo šakos atminties pėdsakus. Pati bažnyčia buvo funduota kaip votas, padėka už laimėtą mūšį prie Klecko prieš totorius (1506 m. rugpjūčio 5 d.), tad per giminės karinius laimėjimus buvo išryškinta karo tema. Po gaisro atstatytoje ir naujai dekoruotoje bažnyčioje ir XVIII a. vidurio sienų ir skliautų tapyboje karo tema irgi liko viena iš dekoro akcentų, bet joje labiau ryškinama krikščionybės pergalė. Pati bažnyčia kurį laiką buvo senosios regulos karmelitų vienuolyno centras, tad jos ikonografinė programa buvo paremta karmelitiškuoju dvasingumu ir pamaldumu, atpažįstamu per Pranašų ir Bažnyčios tėvų portretus, skulptūras, altorinių paveikslų ikonografinę programą.

Straipsnyje kiek nuošalyje paliekama paties vienuolyno istorija ir jos pastatų interjero dekoro kaita, labiau koncentruojamasi į bažnyčios freskas, daugiausia dėmesio skiriant presbiterinės dalies dekorui – memorialinei-reprezentacinei giminės manifestacijai. Rekonstruotos bažnyčios dekoro programoje išryškinta fundatorių ir visos Radvilų giminės reprezentacijos tema, išreikšta per heraldinius ir portretinius atvaizdus. Daugiausia kalbama apie XVIII a. vid. atstatymą, vykdytą 1750–1755 m. Naugarduko vaivados Jurgio Radvilos pagal architekto Franciszeko Ignacy'o Hofferio projektą.²⁰ Anot tyrėjų, XVIII a. bažnyčios rekonstrukcija po gaisro buvo gerokai didesnė nei kosmetinė; ji siejosi su esminėmis statinio pertvarkomis, skliautų mūrinimais, rūsio įrengimu, visos apsidinės dalies pertvarka, performuotu įėjimu į rūšį po koplyčia ir kita.²¹ Visa tai rodo, kad pirminis sumanymas buvo čia, Vilniuje, naujai performuoti jau buvusią Radvilų giminės palaidojimo vietą, tačiau, kaip matysime, ši giminės laidojimo tradicija jau nebebuvo tęsiama, tad taip ir liko iki galo neįgyvendinta. Tačiau garbingiausios bažnyčios dalies – presbiterijos – freskų dekore išliko labai ryški Radvilų giminės reprezentacijos ir atminties linija, perteikta per portretus ir įrašus po jais. Ją ir verta kiek plačiau panagrinėti.

²⁰ Čerbulėnas (1988), 422.

²¹ Blinstrubienė (2019), 368–399.

Portretų galerija – bažnyčios statytojų ir geradarių įamžinimas

Šalia dviejų šv. Jurgio kankinio gyvenimo siužetinių scenų skliautuose, nuo kurių prasideda šventojo gyvenimo ir tikėjimo išbandymo pasakojimas, vaizduojamos aštuonios emblemos, simbolizuojančios šv. Jurgio dovybes ir charakterio tvirtybę, o keturiose liunetėse komponuojami keturių evangelistų – šventųjų Morkaus, Luko, Mato ir Jono – atvaizdai. Presbiterinėje bažnyčios dalyje šalia altoriaus yra bažnyčios fundatorių portretai – savotiški epitafiniai paminklai, tarsi atminimo lentos. Jie yra netipiniai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) dailės paveldo kontekste, freskos technika tempera tapyti keturi „gyvi“ fundatorių, glaudžiai susijusių su bažnyčios statybos ir jos atnaujinimo istorija, portretai. Jie nutapyti apvaliuose iliuziniuose aukso spalvos rėmuose, su įrašais, kurie „įkomponuojami iki tol nepasitaikančiuose ovaluose“, kaip pastebėjo menotyrininkė Marija Matušakaitė, rašydama apie portretą Lietuvoje²². Jų netipiskumą pabrėžia ir gausūs įrašai juodo akmens fone, kuriuos ir verta aptarti detaliau.

Presbiterinėje dalyje arčiau altoriaus dešinėje pusėje yra pirmojo bažnyčios statytojo Mikalojaus III Radvilos (1470–1521), kuris 1509 m. liepos 16 d. patvirtino bažnyčios steigimą²³, portretas. Portretuojamasis vaizduojamas su kailiu pamušta delija, rankoje laikantis bulavą (buožę). Portrete jis perteikiamas XVIII a. stiliumi, tarsi lengvame kūno judesyje, gyvos ir susirūpinusios veido išraiškos, įrašas po portretu byloja:

NICOLAVS III RADZIWIŁŁ, AMOR PATRIAE VOCATVS, DEI GRATIA [DVX] IN GONIĄDZ ET MEDELE, SANCTI ROMANI IMPERII PRINCEPS A MAXIMILIANO I ROMANO IMPERATORE CREATVS ANNO [DOMINI] 1518 POCILLATOR MAGNI DVCATVS LITVANIAE, BIELSCENSIS CAPITANEVS 1499, PALATINVS TROCENSIS 1505, [PALATINVS] VILNENSIS, CANCELLARIVS SVPREMVS MAGNI DVCATVS LITVANIAE 1509, HEROS MAGNANIMVS, COMES ITINERIS SIGISMVNDI REGIS POLONIAE CHARISSIMVS 1515, NICOLAI II DE MVSNIKI COGNITVS, PRISCI, ET SOPHIAE, DVCISSAE MONWIDOWNA, PRINCIPVM RADIVLLORVM, PALATINORVM VILNENSIVM, CANCELLARIORVM SVPREMORVM M. D. L. FILIVS I,

²² Matušakaitė (2010), 176.

²³ Bažnyčia buvo pastatyta Radvilų dvaro teritorijoje, vėliau pakvietus karmelitus prie tos bažnyčios įsteigtas vienuolynas.

ECCLESIAE CONVENTVS SANCTAE MARIAE AD NIVES ORDINIS PATRV
CARMELITARVM VILNAE CIRCA 1506 FVNDATOR MVNIFICENTISSIMVS.

(„Mikalojus III Radvila, vadintas „Tėvynės meile“, iš Dievo malonės Šventosios Romos imperijos kunigaikščiu Goniondze ir Medile Maksimilijono I, Romos imperatoriaus, padarytas 1518; LDK [vyriausiasis] taurininkas, Bielsko seniūnas 1499; Trakų vaivada 1505; Vilniaus [vaivada], LDK vyriausiasis kancleris 1509; kilnus didvyris, Žygimanto, Lenkijos karaliaus, kelionės [į Presburgą] palydovas 1515; Mikalojaus II iš Musninkų, vadinto „Senuoju“, ir Sofijos, kunigaikštytės Manvydaitės, – kunigaikščių Radvilų, Vilniaus vaivadu, LDK vyriausiųjų kanclerių, – pirmasis sūnus, tėvų karmelitų ordino Švč. Mergelės Marijos Snieginės bažnyčios Vilniuje apie 1506 dosniausiasis fundatorius.“²⁴)

Mikalojus Radvila pirmąją medinę bažnyčią pastatė atsidėkodamas Marijai už laimėtą Klecko mūšį. Šis asmuo daugiausia nusipelnė Radvilų šlovei išrūpinęs giminei kunigaikščių titulą, fundavo kelias bažnyčias, pastatė Bialos pilį.²⁵ Taigi apraše trumpai pristatoma pagrindinė jo veikla, nuopelnai giminei, išryškinamas jo, kartu ir visos giminės, santykis su karaliumi ir jo dvaru, taip parodant ištikimybę karaliui ir puikias charakterio savybes, kurios leido jam pasiekti pačias aukščiausias valstybines pareigas. Tokio tipo – portreto ir įrašo – kompozicijos buvo gerai žinomos jau nuo XVII a. tapytuose portretuose. Vėliau, tarp didikų pradėjus plisti portretų galerijoms, tokios savitos portretų galerijos buvo įtvirtintos ir spaudoje, t. y. raizinių su aprašais forma. Kaip tik šio asmens biografinis aprašas labai panašus į Martino Franciscaus Wobe'ės surašytą ir dailininko Hiršo Leibovičiaus išraižytą portretinių graviūrų ciklą „*Icones Familiae Ducalis Radivilianae [...]*“ (Nesvyžius, 1758), kuris kaip tik tuo metu buvo rengiamas spaudai.²⁶ Palyginus po Radvilos portretu ir freskoje esančius įrašus, matyti, kad dailininkas naudojosi kaip tik šiuo tekstinio šaltiniu (1 pav.). Tačiau pats portretas yra kiek kitoks nei H. Leibovičiaus raizinyje, tai gyvas, suaktualintas atvaizdas, nutapytas XVIII a.

²⁴ Lotyniškus tekstus vertė, rekonstravo ir skyrybą sudabartino dr. Eglė Patiejūnienė, tikslino ir korektūras skaitė Ona Dilytė-Čiurinskienė.

²⁵ *Polski Słownik Biograficzny* (1987), 316–319; Kotlubajus (1995), 32–34.

²⁶ *Icones Familiae Ducalis Radivilianae [...]* (1758), <https://polona.pl/item/icones-familiae-ducalis-radivilianae-ex-originalibus-picturis-desumptae>.

1. Mikalojaus Radvilos portretinis atvaizdas su įrašu Šv. Jurgio bažnyčios presbiterinėje dalyje. ©Vilniaus arkivyskupijos Bažnytinio paveldo muziejus

2. Lenkijos karaliaus ir LDK kunigaikščio Zigmanto Vazos portretas su įrašu Šv. Jurgio bažnyčios presbiterinėje dalyje. ©Vilniaus arkivyskupijos Bažnytinio paveldo muziejus

dailės maniera, išsiskiriantis profesionalumu ir gerokai kitoks nei grafinis H. Leibovičiaus sukurtas atvaizdas (2 pav.).

Kitas portretas, įkomponuotas priešais pirmąjį bažnyčios fundatorių kairėje pusėje, yra LDK kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Zigmanto Vazos atvaizdas. Šio portreto atsiradimą bažnyčios presbiterinėje dalyje kiek labiau paaiškina įrašas po juo:

SIGISMVNDVS III, DEI GRATIA REX POLONIAE, MAGNVS DVX LITVANIAE, RVS-SIAE, PRVSSIAE, MAZOVIAE, LIVONIAE NEC NON SVAECORVM, GOTHORVM VANDALORVMQVE HAEREDITARIVS REX, ERECTIONEM HVIVS ECCLESIAE PER CELSISSIMVM PRINCIPEM NICOLAVM RADZIWIŁŁ, PALATINVM VILNENSEM AC CANCELLARIVM MAGNI DVCATVS LITVANIAE, SVO DIPLOMATE CONFIRMAVIT ADDIDITQVE EIDEM ECCLESIAE LOCVM SIVE SPATIVM, ODOROWCZYŻNA NVNCVPATVM, AC ETIAM IN DISTRICTV RVDOMINENSI DVOS HOMINES VILLANOS SIVE CMETONES TERRASQVE DESERTAS EX NOMINE OWIACHOWSZCZYŻNA ET MOZEW SZCZYŻNA, ET PRAEDIOLVM MOCIELEWSZCZYŻNA NVNCVPATVM, ALIAS NIETOROWSZCZYŻNA. VARSAVIAE, DIE XVII MENSIS MAJI, ANNO DOMINI MDXCVI [1596] REGNI POLONO SVAETICI TERTIO.

(„Zigmantas III, iš Dievo malonės Lenkijos karalius, Lietuvos, Rusios, Prūsijos, Mazovijos, Livonijos didysis kunigaikštis, taip pat švedų, gotų ir vandalų karalius per paveldėjimą, šios bažnyčios statybą, apsiimtą prakilniojo kunigaikščio Mikalojaus Radvilos, Vilniaus vaivados ir LDK kanclerio, savo raštu patvirtino ir pridėjo tai pačiai bažnyčiai vietą, ar plotą, Odorovščizna vadinamą, taip pat Rudaminos pavieta du žmones kaimiečius, arba valstiečius, ir apleistas žemes, pavadinimu Oviachovščizna ir Mozevščizna, ir dvarelį, Mocielevščizna vadinamą, kitaip Nietorovščizna. Varšuvoje [tą raštą išdavė] gegužės mėnesio 17 dieną 1596 Viešpaties metais.“)

Galime kelti klausimą, kodėl šioje bažnyčioje vaizduojamas XVII a. pradžioje LDK valdęs karalius Zigmantas Vaza? Tekstas po portretu patiekia šios vietos žemės fundacijos tvarkymo procesą, kuris apėmė bemaž šimtmetį: nuo XVI a. pradžios, kai Puškarnioje buvo įsteigtas karmelitų vienuolynas, iki XVII a. pradžios. Remiantis B. R. Vitkauskienės šios vietovės tyrimais, matyti, kad vietovės perdavimas karmelitams nebuvo toks sklandus, šalia šiam priemiestyje kūrėsi įvairūs amatininkai, taip pat buvo valdovo žemių ir stovėjo jiems priklausę statiniai.²⁷ Tik karalius

²⁷ Vitkauskienė (2010), <https://www.lituanistika.lt/content/25424> [žiūrėta 2022 05 04].

Zigmantas III Vaza užbaigė, paskyrė ir galutinai raštiškai patvirtino šią fundaciją, įrašydamas ją į Vilniaus aktus²⁸, ir taip baigė beveik šimtmetį trukusius konfliktus, įvairius nesibaigiančius neaiškumus ir ginčus. Panašu, kad jo nuopelnų tekstinis aprašas buvo paimtas iš vieno fundacinio rašto, kuriame ir buvo surašyti perduodami kaimai. Šiuo poelgiu valdovas ne tik „pritiko“ būti įamžintas presbiterinėje bažnyčios dalyje šalia Radvilų giminės atstovų, bet kartu rodė šios giminės ryšį su karališkąja gimine. Šis ryšys žinomas nuo Barbaros Radvilaitės ir Žygimanto Augusto santuokos, slapta palaimintos šios bažnyčios klebono.²⁹ Neatsitiktinai bažnyčioje buvo Šv. Barbaros koplyčia, naudojama kaip šeimos palaidojimo vieta, tai liudijo tradiciją, susijusią su pačia Barbora Radvilaite.³⁰ Bažnyčioje suformuoti portretų „galerijai“ karaliaus atvaizdas suteikė kur kas aukštesnę reprezentacijos lygmenį, nes karalių atvaizdai dažnai buvo geidžiami kiekvienos giminės svarbai pabrėžti, kaip ištikimybės ir lojalumo karaliui, kartu ir visai valstybei, ženklas. Ši tradicija buvo motoma formuojant ir kitų Lietuvos didikų, net ir vidutinių bajorų giminių portretų galerijas – valdovų portretai tapo vienu iš sudedamųjų giminės portretų galerijos elementų.³¹ Taigi karaliaus portretą atpažįstame per vaizduojamus atributus – karūną ir regimentą ir per dėvimus drabužius, jam būdingus portreto bruožus (3 pav.).

Garbingiausioje vietoje, t. y. arčiausiai didžiojo altoriaus dešinėje pusėje, yra Jurgio IX Radvilos – pagrindinio bažnyčios atstatytojo – portretas. Žinome, kad 1749 m. birželio 8 d. bažnyčia sudegė ir netrukus, jau kitais metais, buvo pradėta ją atstatyti. Šv. Jurgio kankinio bažnyčios Vilniuje atstatymo iniciatorius vaizduojamas dėvintis šarvus, su kailio

²⁸ Pagal LDK Vyriausiojo Tribunolo dokumentą, patvirtintą 1738 m. gegužės 23 d.: karalius paskyrė komisarus – kunigą, Vilniaus vyskupą Benediktą Vainą, Naugarduko vaivadą Teodorą Skuminą Tiškevičių ir Vilniaus žemių teismo teisėją Joną Astiką ir dalyvaujant Jurgiui Klodnickiui tie sklypai buvo perduoti Šv. Jurgio bažnyčios vienuolynui, anksčiau duoti kunigaikščio Mikalojaus Radvilos, o dabar patvirtinti Jo karališkos malonybės Zigmanto III; žr. Vitkauskienė (2010), <https://www.lituanistika.lt/content/25424> [žiūrėta 2022 05 04].

²⁹ Firkovičius (2022), 132.

³⁰ *Ibid.*

³¹ Ramonienė (2014), 105.

3. Pagrindinio bažnyčios atstatytojo Jurgio IX Radvilos portretinis atvaizdas su įrašu Šv. Jurgio bažnyčios presbiterinėje dalyje. ©Vilniaus arkivyskupijos Bažnytinio paveldo muziejus

mantija, ją puošia Baltojo erelio ordino ženklas³² (4 pav.). Po portretu įrašas lotyniškai:

GEORGIVS IX RADZIWILL, DEI GRATIA DVX IN OLYKA, NIESWIEŻ ET KLECK, SANCTI ROMANI IMPERII PRINCEPS, IN SZYDŁOWIEC, MIR, KROŹE ET BIAŁA COMES, A JUVENILI AD RES PRAECLARE GERENDAS IMBVTVS, 1743 CHILIARCHA MILITIAE CATABVLARIAE MAGNI DVCATVS LITVANIAE, 1744 E DISTRICTV PINSSENSI IVDEX DEPVTATVS AD TRIBVNAL M. D. L. EJVSDEM TRIBVNALIS MARESCHALCVS, 1746 E PALATINATV NOVOGRODENSIS AD COMITIVM FIT REGNI LEGATVS ET AB OBITV PATRIS PALATINVS NOVOGRODENSIS ET LVBOZANENSIS CAPITANEVS, 1750 AQVILAE ALBAE EQVES, NICOLAI I FAVSTINI ET BARBARAE DE KIEJŻGALIS COMITISSAE ZAWISZANKAE, PALATINORVM MINSSENSIVM, DVCVM RADVILORVM, PALATINORVM NOVOGRODENSIVM FILIVS, VIRTVTE, INGENIO FIRMO, SPIRITV GENEROSO, AFFECTIONE MAGNA SPEM PATRIAE SVISQVE EXCITAVIT. NATVS 4 FEBRVARII 1712, DENATVS IN JAVORZE 1754, BENEFACTOR ET OCTAVAE S. GEORGII IN HAC ECCLESIA MVNIFICENTISSIMA.

(„Jurgis IX Radvila, iš Dievo malonės Olykos, Nesvyžiaus ir Klecko kunigaikštis, Šventosios Romos imperijos kunigaikštis, Šidloveco, Miro, Kražių ir Bialos grafas, nuo jaunumės išugdytas kuo šlovingiausiai veiklai, 1743 Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės karinės gurguolės tūkstantinės vadas, 1744 Pinsko pavieta deputatas į LDK Tribunolą, to paties Tribunolo maršalas, 1746 tampa Naugarduko vaivadijos pasiuntiniu į Karalystės seimą ir, tėvui mirus, Naugarduko vaivada bei Liubošanų seniūnu, 1750 Baltojo erelio ordino kavaliierius, Mikalojaus Faustino I ir grafaitės Barboros Zavišaitės iš Kęstgailių, Minsko vaivadų, kunigaikščių Radvilų, Naugarduko vaivadų sūnus, dorybe, prigimties tvirtybe, dvasios dosnumu, dideliu atsidavimu sužadino viltį tėvynei ir saviešiams. Gimęs 1712 vasario 4, miręs Javorove, per Šv. Jurgio oktavą [t. y. gruodžio 22 d.], šios bažnyčios geradarys ir dosniausias rėmėjas.“)

Įrašas, sukonstruotas kaip trumpa asmens biografija, rodo, kad pagrindinis bažnyčios atstatytojas mirė kiek netikėtai – tik įpusėjęs didžiąją rekonstrukcijai, tad bažnyčios atnaujinimo darbų pabaigos nesulaukė. Jis buvo palaidotas po trejų metų – 1757 m. Nesvyžiuje.³³ Tai, kad taip ilgai buvo nepalaidotas, kelia mintį apie dvejojimą ir galbūt pirminio

³² 1750 m. rugpjūčio 3 d. karalius Augustas III apdovanojo jį Baltojo erelio ordinu; žr. Jurgio Radvilos biogramą: *Polski Słownik Biograficzny* (1987), 238; Kotlubajus (1995), 267.

³³ Radziwiłł Jerzy; *Polski Słownik Biograficzny* (1987), 238; Kotlubajus (1985), 267.

4. Hiršas Leibovičius, Jurgio Radvilos portretas su įrašu iš portretinių graviūrų ciklo *Icones Familiae Ducalis Radvilianae...* (Nesvisii, 1758). ©Vilniaus universiteto biblioteka, Skaitmeninė kolekcija

sumanymo – palaidoti Vilniuje, Šv. Jurgio kankinio bažnyčioje, siekį, bet dėl neaiškių aplinkybių (gal dėl nebaigtų bažnyčios rekonstravimo ir statybos darbų) šios minties buvo atsisakyta. Jurgis Radvila paliko testamentą su 12 tūkstančių auksinų suma bažnyčios dekorui³⁴, tačiau vėlesniais šventovės rekonstrukcijos ir puošybos darbais rūpinosi kiti Radvilų giminės atstovai. Žinome, kad jo brolis LDK raikytojas Stanislovas Ignotas Radvila rūpinosi šio testamento įgyvendinimu ir, sutaręs su broliene, velionio žmona Salomėja Sofija Sapiegaite-Radviliene, užrašė vienuoliams Žirmūnų dvarą Lydos paviete³⁵, apie jo rūpestį liudija ir didiko susirašinėjimas su Vilniaus karmelitų vyresniuoju Švakovičiumi dėl procentų nuo pažadėtos sumos išmokėjimo³⁶. Kiek vėliau 1765 m. velionio žmona Salomėja Sofija skyrė dar 5000 auksinų ir įpareigojo vienuolius kiekvieną ketvirtadienį laikyti šv. Mišias prie Šv. Jurgio altoriaus.³⁷ 1796 m. bažnyčios inventorius taip pat rodo, kad šventovėje saugoti archyvai fiksuoja kur kas daugiau šios vietos rėmėjų, ir ne vien Radvilas. Dokumentuose nurodoma gerokai daugiau rėmėjų ir geradarių, kuriuos verta paminėti vien dėl to, kad jų paaukotos sumos buvo kartais didesnės nei pačių Radvilų.³⁸

Priešais aptartą portretą kitoje, kairėje, apsidės dalyje nutapytas moters portretas, o tai galėtų suponuoti mintį apie bažnyčios atstatytojo žmoną – taip priešpriešais derintus situoktinių atvaizdus. Tačiau šis

³⁴ Jurgio Radvilos, Naugarduko vaivados, testamentas, 1754 12 16, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), F151, b. 1171, l. 1.

³⁵ LDK raikytojo Stanislovo Ignoto Radvilos įsipareigojimas Vilniaus karmelitams prie Šv. Jurgio bažnyčios išmokėti brolio Naugarduko vaivados Jurgio Radvilos testamente jiems užrašytus 12 000 auksinų iš Žirmūnų dvaro Lydos paviete, 1755 04 22, LMAVB RS, F273, b. 2149, l. 1–2.

³⁶ Stanislovo Radvilos laiškas Vilniaus karmelitų vienuolyno prie Šv. Jurgio bažnyčios vyresniajam Švakovičiui, 1778 07 03 ir 1779 08 27, LMAVB RS, F273, b. 2158, l. 1–4.

³⁷ Vilniaus šv. Jurgio karmelitų vienuolyno vyresniojo Felicijono Čepinskio įsipareigojimas gavus iš Naugarduko vaivadienės Salomėjos Sapiegaite-Radvilienės 5000 auksinų fundaciją, 1765 m., LMAVB RS, F273, b. 251, l. 1.

³⁸ Pavyzdžiui, J. W. Lopotta (na Wiedzmic) parėmė karmelitus 34 tūkst. lenkiškų auksinų suma, Robertas Brzostowski – 22 557, Jozefowicz – 20 tūkst., Michał Petruszewicow – 14 500, Antanas Zawadzki – 7700, Mykolas Tyzenhauzas – 5 tūkst. lenkiškų auksinų sumomis, minima ir daugiau asmenų, rėmusių vienuolius ir bažnyčių kiek mažesnėmis sumomis: Vilniaus senosios regulos tėvų karmelitų prie Šv. Jurgio kankinio bažnyčios inventorius, 1796 m., LMAVB RS, f. 273, b. 252, l. 8v–10v.

portretas yra ne bažnyčios fundatoriaus Jurgio Radvilos žmonos (tai būtų įprasčiau), o jo motinos Barbaros Pranciškos Zavišaitės-Radvilienės. Portretas išsiskiria iš kitų mums žinomų to laiko šios moters portretų ir gerokai skiriasi nuo H. Leibovičiaus grafnio jos atvaizdo. Bažnyčios freskoje vaizduojama pamaldi ir tamsiais (juodais) drabužiais vilkinti, kepurėlę dėvinti ir prie krūtinės priglaustoje rankoje knygą laikanti moteris (5 pav.). Daugiau informacijos apie ją sužinome iš įrašo po portretu:

BARBARA FRANCISCA DE KIEJŹGALIS COMITISSA ZAWISZANKA, STEMMATIS ŁĄBĘDŹ, ROZINORVM STIRPE SPLENDORE AVGVSTI CAESARIS COGNATIONE FVLCIENTEEVRPAMFEREIMPLENTE.PROCEDENSCHRISTOPHORIKEJŹGALDWII, AC THERESIAE TYSZKIEWICZÓWNA, STEMMATIS LELIWA, INCISORIDIS MAGNI DVCATVS LITVANIAE, ZAWISZORVM COMITVM IN BAKSZTY, PALATINORVM ET CAPITANEORVM MINSSENSIVM, CZECZERSSENSIVM, DOLINSSENSIVM FILIA, NICOLAI FAVSTINI RADZIWIŁŁ, DEI GRATIA DVCIS IN OLYKA, NIESWIEŹ ET KLECK, SANCTI ROMANI IMPERII PRINCIPIS, IN SZYDŁOWIEC, MIR, BIAŁA COMITIS, PALATINI NOVOGRODENSIS, DVCIS COHORTIS REGIAE, GENERALIS LOCVMTENENTIS EXERCITVS EQVESTRES M. D. L. CONSORS, ROSSIACI ORDINIS SANCTAE CATHARINAE SOCIA, PATRIAE ETIAM PROSAPIA ILLVSTRISSIMA, INGENII DOTIBVS EXCELLENTISSIMA, PIETATE, CLEMENTIA AC OMNIBVS VIRTVTIBVS ORNATISSIMA, BENEFACTRIX LOCI HVIVS SINGVLARIS. NATA 15. IVLII [3.Xbris] 16[90], NVPTA [4.Xbris] 1710, OBIIT [1]5... 17[70].

(„Barbora Pranciška iš Kęsgailų grafaitė Zavišaitė, Gulbės herbo, iš Rozinų giminės, kurios garbė, padedant giminystei su Cezariu Augustu, pripildė beveik visą Europą. Kilusi iš Kristupo Kęsgailaičio [Zavišos] ir Teresės Tiškevičiūtės, Lelivos herbo [bajorės], LDK raikytojo dukters, Zavišų, Bakštų grafių, Minsko, Čečersko, Dolinsko vaivadų ir seniūnų duktė, Mikalojaus I Faustino Radvilos, iš Dievo malonės Olykos, Nesvyžiaus ir Klecko kunigaikščio, Šventosios Romos imperijos kunigaikščio, Šidlovecio, Miro ir Bialos grafo, Naugarduko vaivados, karališkojo pulko vado, LDK raitosios kariuomenės generalinio vietininko [t. y. LDK kavalerijos regimentoriaus] žmona, Rusijos imperijos Šv. Kotrynos ordino dama, taip pat garsi tėvo gimine, didžiai pasižymėjusi įgimtais talentais, nepaprastai papuošta pamaldumu, išmintimi ir visomis dorybėmis, išskirtinė šios vietos [t. y. bažnyčios] geradarė. Gimusi 1690 m. liepos 15 d., ištekėjusi 1710 m. [gruodžio 10 d.], mirė 17[70] m. [lapkričio 15 d.]“)

Įrašas po atvaizdu yra gana detalai išplėtotas, paryškinantis šios moters kilmę, svarbą ir nuopelnus bažnyčiai, įvardijant ją kaip išskirtinę

5. Barbaros Pranciškos Zavišaitės Radvilienės portretinis atvaizdas su įrašu Šv. Jurgio bažnyčios presbiterinėje dalyje. © Vilniaus arkivyskupijos Bažnytinio paveldo muziejus

šios vietos geradarę. Jos portrete pavaizduotas ovalus ordinas minimas ir įrašė – Šv. Kotryna ordinu buvo apdovanojamos išskirtinės kilmingosios moterys, šis aukščiausias to meto apdovanojimas buvo skiriamas damoms. Barbarai Pranciškai Radvilenei jis suteiktas apie 1742 (?) m.³⁹ Iš šios moters biografijos žinome, kad ir po vyro mirties ji aktyviai dalyvavo politiniame Lietuvos gyvenime, užsiėmė labdaringa veikla. Iš Šv. Jurgio bažnyčios inventoriaus matyti, kad bažnyčiai ji skyrė 10 tūkst. auksinų.⁴⁰ Biografinis įrašas po portretu susisieja su H. Leibovičiaus raizytu Radvilų giminės atvaizdų ciklu. Šios moters biografijoje akcentuojama kilmė iš Zavišų giminės, o po raizytu grafiniu portretu pavaizduotas jos kilmę rodantis giminės herbas – Zavišų Gulbė (*Łabędź*).

Tačiau pats portretas čia visiškai kitoks, ji vaizduojama ne kaip rūmų dama, o kaip pamaldi moteris. Portretas ryškiai skiriasi nuo žinomų jos atvaizdų, juose ji buvo pristatoma kaip madinga rūmų dama, dėvinti puošnią suknelę su didele iškirpte⁴¹ (6 pav.). Akivaizdu, kad toks portretas nelabai tiko bažnyčioje, tad pasirinktas nuosaikesnis – tamsiais, juodais drabužiais vilkinčios moters, galvą pridengusios nėrinuota kepurėle su puošnia brangakmeniais inkrustuota sege virš galvos, portretas. Rankoje ji laiko knygą (maldaknygę?), simbolizuojančią pamaldumą ir išsilavinimą. Bažnyčios rekonstrukcijos metu ši moteris buvo gyva ir, matyt, labai aktyviai dalyvavo šventovės dekoro procese, ypač rūpinosi Radvilų giminės reprezentacija, portretų galerijos ir heraldinės bažnyčios dekoro programos įgyvendinimu, neatmestina ir prielaida, kad ji galėjo pozuoti jam. Šią prielaidą galėtų patvirtinti ir neužbaigtas jos biografinis įrašas, be mirties datų, neįrašyti paskutiniai du jos gyvenimo datos skaičiai. Akivaizdu, kad šiame portrete Barbora Pranciška norėjo būti įamžinta kaip pamaldi moteris, tuo metuėjusi 65-uosius gyvenimo metus. Panašu, kad visą šį galutinį garbingos portretų galerijos formavimo procesą dirigavo

³⁹ Tai nurodyta Barbaros Pranciškos Radvilienės biogramoje: *Polski Słownik Biograficzny* (1987), 363.

⁴⁰ Vilniaus senosios regulos tėvų karmelitų prie Šv. Jurgio kankinio bažnyčios inventorius, 1796 m., LMAVB RS, F273, b. 252, l. 9v.

⁴¹ Žinoma, kad ji prisidėjo ir prie kitų bažnyčių fundavimo – unitų ir katalikų bažnyčių Berdyčive (1759) ir Zdjenciolo bažnyčios (1751): *Polski Słownik Biograficzny* (1987), 363.

vienintelė gyva iš šios portretų galerijos herojų ir, tikėtina, idėjos autorė Jurgio Radvilos motina – Barbora Pranciška Zavišaitė-Radvilienė.

XVIII a. LDK bažnyčios dekoru tyrinėjimai rodo, kad geradarių portretai dažniausiai komponuojami garbingose bažnyčios vietose (presbiterinėje dalyje), taip pat specialiai izoliuotose ir šv. Mišioms klausytis įrengtose koliatorių patalpose (ložėse), zakristijose ar vienuolynų patalpose.⁴² Daugumoje bažnyčiose eksponuojamų portretų pavaizduoti jose palaidoti asmenys, bet šiuo atveju yra kitaip. Freskoje pavaizduoti asmenys nėra palaidoti bažnyčioje, jie yra jos fundatoriai ir geradariai, apie jų gyvenimą ir nuopelnus kalba įrašai. Įrengiant portretų galerijas bažnyčiose buvo ne tik siekiama išlaikyti gyvą geradarių atminimą, bet ir skatinama už juos melstis. Šiuo atveju tai ne ant drobės tapyti fundatorių portretai, o integrali dekoru dalis, portretuojami asmenys įtraukti į bendrą idėjinę bažnyčios dekoru programą. Taigi portretų galerijos bažnyčiose ne vien tapo tam tikra tradicine geradarių atminimo įamžinimo ir reprezentacijos forma, bet kartu skatino nuolat juos prisiminti ir melstis už jų sielą dalyvaujant šv. Mišių aukoje.

Herbai kaip reprezentacijos ženklai bažnyčios dekore

Barboros Pranciškos Zavišaitės-Radvilienės dalyvavimą galime įžvelgti ir kitoje bažnyčios dekoru programos dalyje – herbų atvaizduose, kurie reprezentuoja ne vien Radvilų giminę, bet ir su ja santuokiniais ryšiais susigiminiavusius asmenis. Herbai buvo įprasta to laiko reprezentacijos priemonė, neatsitiktinai pasirinkta ir šios bažnyčios dekore. Bažnyčios langų liUNETĖSE pavaizduotos devynios poros herbų, o visą heraldinį pasakojimą užbaigia bažnyčios vargonų dalyje atvaizduotas dviejų dalių herbo skydas su Radvilų ir Zavišų herbais. Zavišų herbo iškėlimas liudytų apie Barbaros Pranciškos Zavišaitės-Radvilienės kilmės liniją ir jos dalyvavimą bažnyčios dekore. Žinoma, kad ši moteris buvo valdinga ir labai turtinga, ji pagimdė keturiolika vaikų, šeši jų anksti mirė, kitais aštuoniais ji nuolat rūpinosi. Rūpestis apėmė ne vien dukrų ištekimo ir kraičio klausimus,

⁴² Klajumienė (2004), 118; Paknys (2008), 184–186.

didikė taip pat aktyviai domėjosi savo sūnų meilės reikalais ir jų karjeromis, aktyviai dalyvavo savo sūnų rinkimų ir politikos reikaluose, jai pavaldus buvo net vyro brolis Vilniaus vaivada Mykolas Kazimieras Radvila Žuvelė, taip pat kiti asmenys, susiję su Nesvyžiaus-Olykos giminės atšaka.

Verta kiek plačiau apsisioti prie herbų atvaizdų, kurie iš dalies gerai atspindi ne tik didikės šeimos situaciją, bet ir jos santykį su kitomis giminėmis. Visame bažnyčios dekore herbai yra pavaizduoti tikrų ir iliuzinių langų glifuose, ypač išsiskiria iliuziniai klasicistinėmis girliandomis puošti langai su iliuziniais balkonėliais. Herbų kompozicijas tyrinėjusi M. K. Górska pastebėjo, kad langų liunetėse esančių herbų poros rodo pačios ponios dalyvavimą pasirenkant herbus ir iškelimą tų santuokinių ryšių, kurie jai atrodė svarbūs ir reikalingi.⁴³ Kiek plačiau verta pristatyti pačius bažnyčios dekore pavaizduotus herbus. Lango I glife kairėje pusėje vaizduojamas herbas *Dołęga* ir Radvilų Erelis su Trimis ragais (*Trąby*) – šis herbas siejasi su Mileckiais, jos vyro brolio Mykolo Kazimiero Radvilos Žuvelės žmona Ona Liudvika Radvilienė buvo kilusi iš Mileckių. Dešinėje pusėje vaizduojamas Vytis (*Pogon*) ir Radvilų herbinis Erelis su Trimis ragais, rodantis Radvilų ryšius su Sanguškėmis. Tai LDK didžiojo kanclerio Karolio Stanislovo žmona Ona Kotryna Sanguškaitė. Ji ypač nusipelnė formuodama Nesvyžiaus biblioteką, užsakydama dailės kūrinius, taip pat genealoginę Radvilų portretų galeriją, kuri puošė pilį Nesvyžiuje.⁴⁴

II glife kairėje pusėje vaizduojamas herbas *Kościęsza* ir Radvilų Erelis su Trimis ragais, dešinėje pusėje – Kovnatų (Suchekomnatų) herbas (Ragas ir Kryžius virš jo) ir Radvilų Erelis rodo susigiminiavimą su Miančinskių (Miączyński) gimine.

III glife kairėje pusėje vaizduojami Oginskių Vartai (*Brama*) ir Radvilų Erelis su Trimis ragais, žymintys Izabelės Radvilaitės santuoką su Tadu Pranciškumi Oginskiu, Trakų vaivada ir žymiu kariniu ir politiniu veikėju, dešinėje pusėje – Radvilų Erelis su Trimis ragais ir Sologubovų herbas *Prawdżic*, kuris priklausė Radvilienės dukters Brigitos Petronėlės vyrui Lietuvos artilerijos generolui Antanui Sologubovui.

⁴³ Górska (1999), 75.

⁴⁴ Onos Kotrynos Sanguškaitės-Radvilienės (Radziwiłłowa z Sanguszkow Anna Katarzyna, 1676–1746) biogramą žr. *Polski Słownik Biograficzny* (1987), 384–387.

IV glifas – kairėje supaprastinta *Kościusza* ir Radvilų Erelis su Trimis ragais, jis susijęs su jos sūnaus Alberto Radvilos vedybomis su Ona Kunigunda Chaleckyte, per kurią atėjo didelės žemės valdos ir dėl kurių teko ilgai konfliktuoti su Chaleckių gimine; dešinėje pusėje vaizduojami Radvilų Erelis su Trimis ragais ir supaprastintos Svarstyklės (*Waga*) – herbas, priklausęs Pocijams, nes Radvilienės sūnus Stanislovas VI Radvila buvo vedęs Karoliną Pocijūtę.

Devintoji herbų pora nutapyta už vargonų ovaliniuose skyduose su Radvilų Ereliu ir Zavišų Gulbe (*Łabędź*). Ši herbų pora žymi ponios, herbinės programos sudarytojos, šeimos jungtį – Radvilas ir Zavišas. Jungtis ryškiai išskleidžiama ties vargonų dalimi, nes bažnyčios vargonus fundavo pati Barbora Zavišaitė-Radvilienė, o jų medinė prospekto dalis yra gausiai puošta paaukuotais Radvilų ir Zavišų herbais.⁴⁵ Taigi šioje išplėtotoje Radvilų giminės, kartu ir politinės karalių Saksų kampanijos palaikymo herbų programoje⁴⁶ nėra didikės sūnaus Jurgio žmonos ir šios bažnyčios fundatorės – Naugarduko vaivadienės Salomėjos Sapiegaitės-Radvilienės herbo, nors ši moteris taip pat aktyviai dalyvavo bažnyčios atstatymo darbuose, dosniai rėmė pačius karmelitus, bet Sapiegų giminės herbo nerasime. Nors pati sutuoktinių pora palikuonių nesulaukė, matyt, tokį herbų pasirinkimą lėmė valdinga anyta, aktyviai dalyvavusi bažnyčios dekoru projekte.

Iliuzinio balkono draperija kaip giminės reprezentacijos simbolis

Grįžkime į bažnyčios garbingąją altorinę dalį ir aptarkime dar vieną dekoru elementą, kuris savaip papildo ir akcentuoja portretų galerijos siužetą. Bažnyčios presbiterijos ikonografinėje freskų dekoru programoje išsiskiria iliuzinių ložių su balkonėliais, ant kurių laisvai krinta ryškiai raudonos spalvos iliuzinė draperija, motyvas.

⁴⁵ Vilniaus senosios regulos tėvų karmelitų prie Šv. Jurgio kankinio bažnyčios 1796 m. inventorius, LMAVB RS, F273, b. 252, l. 2v.

⁴⁶ Lenkų tyrinėtoja Magdalena Kinga Górska mano, kad šioje herbų programoje labai aiškiai suformuoti ir giminės politiniai siekiai, palaikant Saksų giminės pretendentes į LDK valdovus; daugiau žr. Górska (1999), 75.

Atidžiau pažvelkime į šio motyvo simboliką ir jo kilmės istoriją. Raudonas uždangalas ant baliustrados gali būti kildinamas iš italų, Venecijos XIV–XV a. tapybos mokyklos, kai altoriniuose paveiksluose imti vaizduoti kilimai.⁴⁷ Kilimui buvo suteiktos kelios simbolinės reikšmės. Pirmiausia kilimas tapo turtingo asmens interjero dalimi, privataus gyvenimo simboliu. Jo naudojimą puikiai atspindi XV a. Venecijos mokyklos dailininko Giovanni'io di Nicolò Mansueti'io kūrinys „Šv. Kryžiaus relikvijos stebuklas Campo San Lio“ (1474)⁴⁸, kuriame vaizduojami Venecijos gyventojų kilimai, permesti per atvirus langus į lauką. Šioje drobėje kilimai ne vien simbolizuoja miestiečių turtingumą, bet ir išreiškia Venecijos, kaip turtingo prekybos centro, statusą ir aktyvų jos bendruomenės dalyvavimą religinėje miesto procesijoje, taip pat jų išreikšiamą pagarbą nešamoms relikvijoms.⁴⁹ Per langus permesti kilimai taip pat liudijo, kad vidaus interjero detalės, t. y. kilimai, laikinai permesti į išorę, yra tarsi interjeras eksterjere. Kilimas imtas laikyti pratęsta vidaus erdve. Šiame paveiksle kilimai signalizuoja ir apie pačios architektūros, t. y. jos fasadų, dalyvavimą procesijoje, o per langus kabantys kilimai tarytum transformuoja miesto architektūrinį kraštovaizdį į lanksčią ir jaukią miestiečių erdvę.

Kilimas dažnai vadinamas minkštąja architektūra, galinčia atskirti erdvę, bet kartu likti lankstus; jo funkcija daugialypė.⁵⁰ Pirmiausia jis veikia kaip platforma, nurodanti kitą dimensiją, dvasinę sferą, perėjimą į kitą plotmę (altoriniuose Italijos renesanso stiliaus paveiksluose kilimas tapo pakyla Marijos ir Kristaus vaizdavimui ir jų pagarbinimui). Kilimas kartu iškelia ir pabrėžia vaizduojamų asmenų kilmingumą, jų pagerbimą, jis tapo simboliu įrankiu, nukreipiančiu dėmesį į svarbiausią asmenį, ir ėmė tarnauti kaip akcento, nuorodos elementas. Ornamentuotas kilimas visada paveiksle atkreipia dėmesį ir savo dekoratyviąja išvaizda tarsi trikdo žiūrovo žvilgsnį ar net visos kompozicijos darną, nes jo tikslas – pabrėžti vietos išskirtinumą, tapti paveikslu akcentu. Raudona spalva – purpuru

⁴⁷ Kim (2016), 181–212.

⁴⁸ Saugomas Akademinijos muziejuje Venecijoje. Daugiau apie jį žr. Kim (2016), 181–212.

⁴⁹ *Ibid.*, 186.

⁵⁰ *Ibid.*, 187.

dažyti audiniai – buvo brangiausi ir labiausiai vertinami, tad tapo turto ir valdžios simboliu. Purpuras Romos laikais buvo eksporto ir didelės prabangos prekė, o teisė vilkėti purpurinius drabužius imta vis labiau riboti ir palikta tik žyniams, magistratams ir karo vadams.⁵¹ Vilkėti vien tik purpuro audinių drabužiais tapo imperatoriaus privilegija, raudona ėmė simbolizuoti absoliučią jo valdžią ir dieviškąją prigimtį. Kaip tik raudona spalva paryškinta ir bažnyčios rėmėjų portretuose, taip išreiškiant ir pabrėžiant jų kunigaikštišką giminės kilmę, o buvimas šalia karaliaus rodo jų ypatingą išskirtinumą.

Giminės svarbą pabrėžia ir Šv. Jurgio bažnyčios freskose presbiterinėje dalyje vaizduojami keturi iliuziniai balkonai su lengvai ant jų užmestomis purpuro spalvos draperijomis. Lanksti, ryški ir galinti drapiruotis medžiaga tampa priešprieša šaltam ir kietam architektūros elementui – balkonui; draperija ne tik jį dengia, bet kartu išskiria, atkreipia dėmesį į tai, kas slypi už jo. Raudona, itin populiarė XVIII a. Radvilų portretų drabužiuose, tarsi paliudytų Nesvyžiaus-Olykos šakos išlaikytą katalikybę kaip pergalės ženklą prieš reformacijos kuklumą. Čia ji tampa Radvilų giminės kunigaikštišku ženklu, jos protėvių istorijos ir kartu bažnyčios mecenatų akcentu. Raudona draperija tarsi apsaugo juos, suteikia portretams užuovėją, kartu pabrėžia vietos svarbą, paryškina pačius portretus. Kita vertus, ant baliustrados – iliuzinio balkono – numesta draperija atrodo kaip slystantis ir lengvai nuimamas, tarytum privatus daiktas, laikinai išneštas ir ne vietoje eksponuojamas. Ant baliustrados užmestas draperijos motyvas tapo labai mėgstamu privataus dvaro interjero elementu. Tokių pavyzdžių yra išlikę Vilniaus interjerų dekore, pavyzdžiui, Pilies g. 22–24 numeriu pažymėtame name, buvusio refektoriaus salės interjere⁵² ar Pacų rūmų sienų tapyboje Šv. Jono gatvėje⁵³ (7 pav.). Krantinčios draperijos vaizdavimas taip pat siejasi su senąja Lenkijos-LDK Respublikos tradicija – kapo vietą bažnyčioje žymėti prabangaus audeklo

⁵¹ Pastoureau (2018), 42.

⁵² Dabar čia įsikūręs „Naručio“ viešbutis. Daugiau apie freskas žr. Jolanta Miškinytė, Geroji patirtis: atgijusios „Naručio“ freskos, <https://www.kpd.lt/geroji-patirtis-atgijusios-narucio-freskos> [žiūrėta 2022 10 10].

⁵³ Klajumienė (2018), 159.

7. Portretas su tapytu iliuziniu balkonėliu ir krintančiu ant jo raudonu uždangalu. ©Vilniaus arkivyskupijos Bažnytinio paveldo muziejus

apdangalu arba antkapine vėliava, ant kurios užrašytas ir mirusiojo vardas.⁵⁴ Tad galima sakyti, kad bažnyčios presbiterijos dekoro dalyje susipina dvi erdvės – privati, giminės veikimo ir asmens įamžinimo vieta (balkonas, draperija, portretų galerija) ir vieša – bažnyčios – vienuolių, tikinčiųjų ir Dievo veikimo vieta (iliuzinis altorius, skliautų dekoras su keturių evangelistų atvaizdais, šv. Jurgio gyvenimo ir tikėjimo pasakojimas) (8 pav.).

Visas bažnyčios sienų dekoras išsiskiria brandaus baroko, pereinančio į rokoką, stiliumi. Ypač tai ryšku tapytų kartušų manieroje, čia kriaukliniai motyvai pereina į roželes, lapelius ir augalinius motyvus. Šį panašumą pastebėjo R. Meldytė, ji teigė, kad kartušai, kaip ir pati tapyba, vizualiai susisieja su Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios freskomis, kurtomis jau kiek vėliau ir priskiriamomis Vilniaus tapytojo pasauliečio Mato Motiejaus Sluščianskio (?–po 1769) rankai.⁵⁵ Jo autorystę galėtų patvirtinti ir tai, kad dailininkas buvo glaudžiai susijęs su Vilniaus karmelitais: buvo Šv. Škaplieriaus arkibrolijos nario prie Vilniaus karmelitų Visų šventųjų bažnyčios sūnus, o 1755 m. liepos 16 d. minimas kaip Karmelio Švč. Mergelės Marijos arkibrolijos prie Vilniaus karmelitų Šv. Jurgio bažnyčios pirmininko pavaduotojas.⁵⁶ Aktyviam karmelitų brolijos nariui galėjo būti patikėtas didžiulis, visos bažnyčios ištapymo freskomis darbas, kuris reikalavo ne tik išmanyti ikonografiją, bet ir būti gerai įvaldžius tapybos amatą. Žvelgiant į šio dailininko biografiją, matyti, kad didžiulės apimties darbas turėjo būti vienas pirmųjų jo užsakymų, ir kyla klausimas, ar dailininkas galėjo įgyvendinti tokios didelės apimties užsakymą, kuriam, be idėjinių šv. Jurgio gyvenimo scenų, emblemų, karmelitiškos ikonografijos ir šventųjų tėvų atvaizdų, reikėjo įgyvendinti ir Radvilų giminės reprezentacijos meninę programą? Į šį klausimą galėtų atsakyti tik nuoseklesni

⁵⁴ Paknys (2008), 180–181.

⁵⁵ Meldytė (1998), 31. Apie dailininką Matą Motiejų Sluščianskį daugiau duomenų yra pateikusi Dalia Klajumienė šio dailininko biogramoje ir Tojana Račiūnaitė studijoje apie basuosius karmelitus: *Lietuvos dailininkų žodynas* (2005), 240–241; Račiūnaitė (2003), 211–212.

⁵⁶ Įrašai Karmelio Švč. Mergelės Marijos arkibrolijos knygoje, Lietuvos valstybės istorijos archyvas, F694, ap. 1 b. 3403, l. 12.

← 8. Šv. Jurgio bažnyčios interjero bendras vaizdas su tapytu sienų ir lubų dekoru ir iliuziniu altoriumi. © Vilniaus arkivyskupijos Bažnytinio paveldo muziejus

šio dailininko gyvenimo ir kūrybos tyrimai. Vargonų pusėje ant sienos prie įėjimo į bažnyčią išlikęs įrašas liudija apie didžiulio darbo pabaigą:

Ad Maiorem DEI T.[?] O[ptimi] M.[aximi] Gloriam, B[cati]s[si]mae V.[irginis] MARIAE de Mon:[te] Carm:[elo] honorem ac S.[ancti] Tutelaris D[i]v[i]nis[si]mi GEORGII Martyris Decorem Ecclesia, Haec Reparata, Depicta, et Exornata est. A:[nno] D:[omini] 1755.

(„Didesnei Dievo, [?], geriausiojo ir didžiausiojo, garbei, Švenčiausiosios Mergelės Marijos nuo Karmelio kalno šlovei ir šventojo globėjo, dieviškiausiojo kankinio Jurgio pagerbimui, ši [bažnyčia] atstatyta, ištaipyta ir išpuošta 1755-aisias Viešpaties metais.“)

Šis presbiterijos dalyje esantis polichrominis dekoras, vaizduojantis durų angą ir balkono baliustradą, priskirtinas vėlyvesniam bažnyčios dekoravimo etapui – XIX a. II p.⁵⁷ Tai buvo susiję su didesniais bažnyčios tvarkybos darbais, pasikeitus jos šeiminkams ir poreikiams. Žinoma, kad po 1798 m. nugriautas puošnus presbiterijos priekyje stovėjęs didysis altorius, panaikintas vienuolių choras, o naujas, iki šiol išlikęs, altorius pastatytas presbiterijos rytiniame gale. Apie naują ir jau kitokios tapybos iliuzinį altorių rašė menotyrininkė D. Klajumienė. Ji pastebėjo, kad didysis, iliuzinis bažnyčios altorius „nors ne toks daugiaplanis, bet ne mažiau profesionalus yra puikiai išlikęs Vilniaus Šv. Jurgio bažnyčioje ir yra viso interjero akcentas. Jis sukurtas pačioje XVIII a. pabaigoje, kai 1798 m. bažnyčią iš senosios regulos perėmė kunigų seminarija“⁵⁸. Gerai sutvarkyta retabulo kompozicija, subtilus jos pritaikymas prie presbiterijos dekoro, profesionali tapyba rodo čia dirbusį patyrusį meistrą. D. Klajumienė pateikė prielaidą, kad šį retabulą sukūrė garsių Lietuvos tapytojų dinastijos atstovas Pranciškus Smuglevičius, kuris nuo 1795 m. jau gyveno Vilniuje. Todėl galime teigti, kad vėliau – XIX a. II p. – nutapyti iliuziniai balkonai yra amžių dailės sinchronizmas ir naujo prasminio turinio – giminės reprezentacijos ir jos manifestacijos – galutinis suformavimas.

⁵⁷ Blinstrubienė (2019), 387.

⁵⁸ Klajumienė (2006), 109–111.

Išvados

Vilniaus Šv. Jurgio bažnyčios freskų dekore galime išskirti tris Radvilų giminės reprezentacijos būdus – portretus su įrašais, Radvilų ir su ja susigiminiavusių giminių herbų atvaizdus ir raudonos iliuzinės draperijos ant baliustrados motyvą.

Bažnyčios dekoro Šv. Jurgio kankinio bažnyčioje suformuota mažoji portretų galerija, susieta su konkrečių bažnyčios fundatorių ir jos atstautymo iniciatorių Radvilų giminės portretais ir karaliaus Zigmanto Vazos atvaizdu, yra integrali bažnyčios interjero dalis ir suformuota pagal tam laikui – XVIII a. vid. – būdingą giminės reprezentacijos formą – portretų galerijas. Visi portretai nutapyti XVIII a. dailės stilistika, Mikalojaus III Radvilos portretas tapytas remiantis senuoju atvaizdu, karaliaus Zigmanto Vazos portretas nutapytas remiantis senaisiais jo atvaizdais. Manoma, kad Radvilų giminės įamžinimo programos dekoro sumanytoja yra Barbora Pranciška Zavišaitė-Radvilienė, pati pozavusi portretui ir įsamžinusi kaip pamaldi mecenatė. Savo herbų puošybos programa ji kartu išreiškė politinę, kilmės ir giminės poziciją.

Radvilų giminės portretai ir įrašai po jais sukomponuoti pagal tuo metu rengtą giminės reprezentacijai skirtą leidinį – portretinių graviūrų ciklą „*Icones Familiae Ducalis Radivilianae...*“ (Nesvisii, 1758). Įrašas po Zigmanto Vazos portretu suformuotas pagal fundacinį raštą.

Virš portretų vėliau tapyta balkono draperija išryškina kelias ne vieno lygmens – atminties, kilmės ir privačios erdvės – prasmes.

Portretų galerijos ir balkono ložių tapyba yra dviejų skirtingų menininkų ir laikų darbas, bet susijungia į vieną reprezentacijai skirtą dekorą. Presbiterinės dalies dekoras susieja visus elementus – Radvilų giminę, Šv. Rašto keturių evangelistų atvaizdus lubų dekore ir iliuzinę baliustradą su raudona draperija – į vientisą sakralią erdvę, sujungiančią visus į vieną – maldos ir amžinybės – laiką.

Šaltiniai

- Brastos vaivada Adomas Tadas Chodkevičius, Daugėliščio seniūnas, pripažįsta savo prosenelės Izabelės Lackos Chodkevičienės fundaciją Vilniaus karmelitams prie Šv. Jurgio bažnyčios iš didžiųjų Šalčininkų dvaro, 1737–1738 m., LMAVB RS, F273, b. 615.
- Brastos vaivada, Daugėliškių seniūnas Adomas Chodkevičius patvirtina Vilniaus senosios regulos karmelitų vienuolynui prie Šv. Jurgio bažnyčios užrašytą teisę į mažuosius Šalčininkus, 1737 m., LMAVB RS, F273, b. 3369, l. 1–4.
- Įvairūs Vilniaus kunigų seminarijos dokumentai, 1935–1938 m., LMAVB RS, F342, b. 29930.
- Jurgio Radvilos, Naugarduko vaivados, testamentas, 1754 12 16, LMAVB RS, F151, b. 1171.
- Karmelio Švč. Mergelės Marijos arkibrolijos knyga, LVIA, F694, ap. 1, b. 3403.
- LDK raikytojo Stanislovo Ignoto Radvilos įsipareigojimas Vilniaus karmelitams prie Šv. Jurgio bažnyčios išmokėti jo brolio Naugarduko vaivados Jurgio Radvilos testamente jiems užrašytus 12 000 auksinų iš Žirmūnų dvaro Lydos paviete, 1755 04 22, LMAVB RS, F273, b. 2149.
- Liber Magistralis Ecclesiae S. Georgij Vilnae, 1677 m., LMAVB RS, F43, b. 1637.
- Stanislovo Radvilos laišakai Vilniaus karmelitų vienuolyno prie Šv. Jurgio bažnyčios vyresniajam Švakovičiui, 1778 07 03 ir 1779 08 27, LMAVB RS, F273, b. 2158.
- Vilniaus dvasinės seminarijos raportas 1804 m., LVIA, F604, ap. 1, b. 344.
- Vilniaus senosios regulos karmelitų Šv. Jurgio bažnyčios 1752 m. vizitacijos aktas, LMAVB RS, F273, b. 2869.
- Vilniaus senosios regulos tėvų karmelitų prie Šv. Jurgio kankinio bažnyčios inventorius, 1796 m., LMAVB RS, F273, b. 252, l. 1–10.
- Vilniaus Šv. Jurgio bažnyčios remonto pajamų ir išlaidų registracijos knyga, 1868 m., LMAVB RS, F43, b. 19444.
- Vilniaus Šv. Jurgio karmelitų vienuolyno įsipareigojimas gavus iš Naugarduko vaivadienės Salomėjos Sapiegaiteš-Radvilienės fundaciją, 1765 m., LMAVB RS, F273, b. 251.
- Vilniaus vaivadijos kaptūrų teismo raštas Vilniaus karmelitų vienuolyno prie Šv. Jurgio bažnyčios vienuolyno vyresniojo kunigo Aleksandro Pavlovskio byloje su Radvilione, Vilniaus vaivadiene dėl priešinimosi teismo dekretui – privalomos išmokėti sumos priteisimui, 1675 m., LMAVB RS, F273, b. 3237, l. 1.

Ikonografiniai šaltiniai

Icones familiae ducalis Radivilianae ex originalibus in gazophylacio ordinationis ab antiquo servatis picturis desumptae: inscriptionibus historico-genealogicis ex documentis authenticis compendiose illustratae ab anno Virginei partus 1346 ad annum 1758 deductae / denuo veteribus tabulis aeneis expressae cura J. Iversenii. Nesvisii: [in Typographia privilegiata ducali Radiviliana Collegii Societatis Jesu], 1758.

Vilniaus miesto bažnyčių fotodokumentacija, 1913–1934 m., LVIA, F1135, ap. 3, b. 307.

Leonido Žilevičiaus fondas, VDA Dailėtyros instituto fotoarchyvas.

Literatūra

Barokas Lietuvoje: vadovas, sud. Arūnas Sverdiolas, Vilnius: Baltos lankos, 1996.

Blinstrubienė Ieva, Vilniaus buvusio senosios regulos karmelitų vienuolyno ir Šv. Jurgio bažnyčios architektūrinio ansamblio statybos ir plėtros raida, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 92–93: *Restauravimo laboratorija / Conservation Laboratory*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2019, p. 368–399.

Čerbulėnas Klemensas, Šv. Jurgio bažnyčios ir karmelitų vienuolyno ansamblis, *Lietuvos TSRS istorijos ir kultūros paminklų squadas*, t. 1, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, p. 421–422, 424–425.

Drėma Vladas, *Dingęs Vilnius*, Vilnius: Versus aureus, 2013.

Drėma Vladas, *Vilniaus bažnyčios: iš Vlado Drėmos archyvų*, sud. Audronė Lėverienė, Arturas Mickevičius, Rita Mosiejienė, Vilnius: Versus aureus, 2008.

Romualdas Firkovičius, *Vilniaus bažnyčios ir vienuolynai istorijos bėgyje. Tyrimų apybraižos*, Vilnius: Savastis, 2022.

Górska Magdalena Kinga, Motywy emblematyczne i heraldyczne w dekoracji malarzkiej kościoła p. w. św. Jerzego w Wilnie, *Sztuka Kresów Wschodnich*, t. IV, Kraków, 1999, p. 71–86.

Jokūbas Voraginitis, *Aukso legenda, arba Šventųjų skaitiniai*, 1 kn., Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.

Kim Young David, Lotto's Carpets: Materiality, Textiles, and Composition in Renaissance Painting, *The Art Bulletin*, Vol. 98, No 2, June 2016, p. 181–212.

Klajumienė Dalia, „Miesto sodo“ idėjos ir praktikos atgarsiai XIX a. Vilniaus interjeruose, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 88–89: *Sodai: tradicijos, įvaizdžiai, simboliai Lietuvos kultūroje*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2018, p. 141–170.

- Klajumienė Dalia, *XVIII a. sienų tapyba Lietuvos bažnyčių architektūroje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004.
- Klajumienė Dalia, *Tapyti altoriai (XVIII a.–XIX a. I p.): nykstantys Lietuvos bažnyčių dailės paminklai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006.
- Kłos Juliusz, *Wilno, przewodnik krajoznawczy*, Wilno: Wydawnictwo Oddziału Wileńskiego Polsk. Tow. Krajoznawczego z zapomogi Ministerstwa W. R. i O. P., 1923.
- Kotlubajus Edvardas, *Radvilos. Nesvyžiaus galerijos portretai*, Mykolo Starkmano medžio raiziniai, iš lenkų kalbos vertė Tamara Baišarauskaitė, Vilnius: Mintis, 1995.
- Kraszewski Józef Ignacy, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 2, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1840.
- Lietuvos dailininkų žodynas XVI–XVIII a.*, t. 1, sud. Aistė Paliušytė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005.
- Lietuvos vienuolynai: vadovas*, sud. Rūta Janonienė, Dalia Klajumienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998.
- Matušakaitė Marija, *Portretas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Tautos paveldo tyrimai, 2010.
- Meldytė Rimantė. Vėlyvojo baroko sienų tapybos ikonografija Vilniaus Šv. Kryžiaus atradimo bažnyčioje, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 25: *Paveikslas ir knyga*, sud. Tojana Račiūnaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, p. 137–156.
- Meldytė Rimantė, Vilniaus Šv. Jurgio bažnyčios interjero ikonografija [Vilniaus dailės akademijos Vaizduojamosios dailės fakulteto menotyros bakalauro studijų baigiamasis darbas, vad. Rūta Janonienė], Vilnius, 1998.
- Misiūnienė Jadvyga, Kunigaikščių Radvilų giminės portretų albumas, *Tarp knygy*, 2010, Nr. 10, p. 12–20.
- Paknys Mindaugas, *Mirtis LDK kultūroje XVI–XVIII a.*, Vilnius: Aidai, 2008.
- Pastoureau Michel, *Raudona: spalvos istorija*, Vilnius: Artseria, 2018.
- Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław [i inny], 1987, t. 30/2, zeszyt 125.
- Račiūnaitė Tojana, *Vizijos ir atvaizdai. Basųjų karmelitų palikimas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2003.
- Ramonienė Dalia, Šv. Jurgio bažnyčios ir karmelitų vienuolyno ansamblis: Sienų tapyba, *Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas*, t. 1, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, p. 423.
- Ramonienė Dalia, Vidutinės bajorijos reprezentacinių interjerų įrangos ir apipavidalinimo tendencijos XVIII amžiuje, *Pasaulietiniai interjerai: idėja, dekoras, dizainas*, sud. Dalia Klajumienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014, p. 91–109.

Stankevičienė Regimanta, Šiluvos bazilikos paveikslas „Švč. Mergelė Marija su Vaikeliu“. Istorinis ir ikonografinis kontekstas, *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*, t. 6: 2002–2003 m., Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2005, p. 45–74.

Tamošiūnienė Ingrida, Vitkauskienė Birutė Rūta, Žilevičiūtė Aušrinė, *Vilniaus miesto planai*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2016.

Venclova Tomas, *Vilnius. Vadovas po miestą*, Vilnius: Paknio leidykla, 2001.

Vitkauskienė Birutė Rūta, Vilniaus pabūklų liejyklos teritorija (Puškarnia) XVI–XVIII a. šaltiniuose. Istoriniai tyrimai, *Miestų praeitis*, t. 2, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2010.

Zahorski, Władysław, *Przewodnik po Wilnie*, Wilno: Księgarnia Józefa Zawadzkiego, 1921.

Jolita Liškevičienė

Manifestation of the House of Radziwill in the Décor of Vilnius Church of St George the Martyr

Summary

The research looks into the décor in the chancel area of Vilnius Church of St George the Martyr, specifically focusing on the part that emphasises the importance of the House of Radziwill, the main builders of the church. The paper analyses each individual portrait of the persons depicted discussing what they have done for the church and also publishes the inscriptions in Latin together with their translations to Lithuanian carried out by Eglė Patiejūnienė (1964–2017). The analysis of the portraits and biographies of the said people revealed that the initiator of this programme intended to immortalise the House of Radziwill in the church décor had been Barbara Franciszka Zawisza-Radziwill (1690–1770) who had had herself depicted as a pious patron, likely sitting for the portrait herself. In addition to the portraits with inscriptions, the décor programme also includes coats of arms, which this noble woman used to show her lineage and the geopolitical orientation of the whole House of Radziwill who at the time supported the political ambitions of the rulers of Saxony. This mini-gallery of portraits consisting of the images of Radziwills, church patrons, and the portrait of king Sigismund Vasa is an integral part of the interior of the Church of St George the Martyr and is a typical form of family representation used by the nobility in mid-18th century. The research also revealed that the inscriptions under the portraits of the Radziwills were based on the representational publication that was also in progress at the same time—a series of engraved portraits by Hirsz Leibowicz *Icones Familiae Ducalis Radivilianae...* (Nesvizh, 1758)—and the inscription under the portrait of Sigismund Vasa was based on the funding deed conveying the land.

The paper includes a separate description of another decorative motif of the chancel area: a red drapery over trompe l'oeil balcony boxes. This motif emphasises multiple layers of meaning, such as remembrance, noble lineage and private space. The research also revealed that the two motifs in the apse (a portrait gallery and the painted balcony boxes) were created by two different artists in two different eras: portraits with inscriptions were painted in 1755 and the balcony boxes in 1850–1900. The chancel décor of the Church of St George the Martyr connects the House of Radziwill, the images of the four Evangelists on the ceiling, and the priest celebrating the Holy Mass creating an integral sacral space of prayer and eternity.

Keywords: Vilnius Church of St George the Martyr, décor, mural, House of Radziwill, portrait gallery, Polish-Lithuanian Commonwealth, Vilnius